

Anmeldelser og litteraturnyt

Ved cand.mag. Jørgen Fink, arkivar, mag.art. Henrik Fode, arkivar, cand.mag. Ib Gejl, arkivar, mag.art. Michael H. Gelting, universitetslektor, mag.art. Svend E. Green-Pedersen, universitetslektor, cand.mag. P.C. Willemoes Jørgensen, overarkivar, cand.mag. Finn H. Lauridsen, universitetslektor, Ph.D. Finn Laursen, universitetslektor, fil.dr. Michael Linton, afdelingsleder, cand.mag. Helge Paludan, museumsinspektør, cand.mag. Viggo Petersen, professor, dr. phil. Henning Poulsen, dr. phil. Helge Søgaard, universitetslektor, cand.mag. Axel Kjær Sørensen, professor, dr. phil. Erik Ulsig, arkivar, cand.mag. Henrik Vedel-Smith og arkivar, cand.mag. Paul G. Ørberg.

Niels Lund og Kai Hørby: *Samfundet i vikingetid og middelalder 800-1500. Dansk social historie 2.* (Gyldendal, 1980).

Det er underligt at stå over for en nyhed som en dansk socialhistorie, uden at det oplyses, hvordan den er blevet til, hvilke tanker initiativtagerne har gjort sig. Forlaget er Gyldendal, men initiativet stammer oprindeligt fra eller er blevet kanaliseret igennem det humanistiske forskningsråd. I en besked notits på side 2 angives bogen at være blevet til i samarbejde med forskningsrådet. Nogen redaktionskomité anføres ikke. Når bortses fra, at nogen jo må have bestemt, hvem der skulle forfatte de forskellige bind, er der nu heller ikke noget, der tyder på, at en redaktion har været på spil. De forskellige forfattere har tydeligvis fået meget fri tøjler. Det er de enkelte bind ikke blevet ringere af, meget muligt endda bedre. Men det havde været rart, om der til en 7-binds socialhistorie havde været en indledning, hvor nogen havde forsøgt at forklare, hvad socialhistorie er eller kan være. Som det nu er, kan Niels Lund skrive i forordet til sin del af bind II, at han har

udvalgt de »emner, som forekommer mig socialhistorisk relevante«, »en række emner der traditionelt opfattes som hørende socialhistorien til«, mens Kai Hørby søger en definition: individets mere eller mindre regelbundne forhold til sine medmennesker og til samfundet.

Med god grund er bind II delt mellem to forfattere, således at *vikingetiden* behandles særskilt (60 sider). Middelalderen, dvs. tiden 1100-1500, er en stor nok mundfuld endda for én forsker (233 sider). Proportioneringen mellem de to dele synes rimelig, for selv om der kommer mange bøger om vikingetiden, er realiteten jo, at vi ikke ved ret meget om den. *Niels Lund* har set det som en vigtig opgave at påvise, hvor lidt vi ved, hvor svagt kildegrundlaget er, og at udpege, »hvor vi er henvist til gætteri og frihåndstegning«. Det gør han godt og konsekvent og lidt provokerende, og han har allerede fået på hovedet derfor og vil sikkert få det igen.

Han begynder logisk med en omfattende gennemgang af kildematerialet og dets svagheder. Her bemærkes især hans fremhævelse af, at de fire vestjyske landsbyudgravninger, som de sene-

ste år har beriget os med, kun »kan exemplificere tilstande og strukturer, men intet fortælle om disses udbredelse eller generelle gyldighed«. På samme vis advarer han imod at drage vidtrækkende konklusioner fra gravfundene vedrørende socialstrukturen. »De viser os det ikke synderligt overraskende, at der har været småfolk og stormænd og forskellige grader derimellem, men intet om forholdene mellem disse grupper, hverken talmæssigt, godsfordelingsmæssigt ...«

Selve fremstillingen betitles »Vikingetidens samfund« og falder i to dele, Befolkning og bebyggelse og Samfundet. I det første afsnit fremhæver Niels Lund, at der ikke er nogen sikker sammenhæng mellem stednavne, bebyggelse, opdyrkning og folketal. Han bygger her videre på vigtige iagttagelser i engelsk forskning (Sawyer bl.a.). Hans konklusion tenderer følgelig imod at aflive den tidligere antagne enorme befolkningsvækst, men han nøjes dog med en forsigtig formulering: »En befolkning i en så eksplosiv vækst, at den ... kunne nyopdyrke det halve af landet, som man efter den tidligere tolkning af stednavnene måtte antage var sket, det har vi ikke længere nødig at tro på«.

Skildringen af samfundet gælder de forskellige samfundsklasser: kongen, høvdingene, bønder, trælle samt bybefolkning. Høvdingeklassen må have været knyttet til kongen, til hans lid, hans følge (som det kendes fra andre germanske stammer). Vel var de det magtbærende lag i samfundet og havde deres egne lid, men de må have erklæret deres loyalitet over for den kongemagt, som kilderne så tydeligt lader træde frem. Derimod oplyser de skriftlige kilder faktisk intet om de almindelige fribønder, men eksisteret har de selvfølgelig. Lidt mere vides om slaverne, problemet er dog, at slaveeksport

ten til udlandet er bedre bevidnet end slaveholdet i Danmark. Langt mest vides om kongemagten. Sakrale forpligtelser havde kongen og et overherredømme, som reducerede andre mulige konger til høvdinge. Harald Blåtand kan rose sig af en kraftig militær magt (trellebørge m.v.) og kan meget vel have indført ledingen og krav til bønderne om borg- og brobyggeri som i England. Endelig stod byerne klart under kongens kontrol.

Det er et problem for Niels Lund, at den nyeste retshistoriske forskning har gjort det så meget vanskeligere at jævnføre med de fra landskabslovene kendte forhold og med andre germanske lande. Tidligere forsknings høje vurdering af slægtens betydning bliver derfor modificeret til: blodets bånd og den fælles arv har altid været stærke realiteter.

Middelalderen behandles af Kai Hørby. Indledningsvis filosoferer han over forholdet mellem begreber/abstraktioner og konkrete oplysninger. Det hedder bl.a., at gruppebetegnelser som fæstebønder, købmænd, munkévæsen ikke dækker over handlende faktorer i det historiske forløb, og at begreber som priser og konjunkturer, rige og fattige, magthavere er abstraktioner. Dette leder frem til hans formulering af opgaven: At redegøre for det enkelte individs mere eller mindre regelbundne forhold til sine medmennesker og til samfundet som helhed, hvad enten de sociale relationer havde med produktionen at gøre eller med forsvaret mod indre og ydre fjender, eller de vedrørte ægteskab, indmeldelse i et kloster eller et merkantilt broderskab, dvs. forelå som valgmuligheder – i det mindste teoretisk (s. 85 f). Med brod mod adskillige historikere og andre betones det endelig, at de ældre samfundstilstande adskilte sig radikalt fra dem, der kendetegner et mo-

derne industrisamfund, og for en forståelse af dem er det af temmelig underordnet betydning, hvorvidt de ville være forargelige, hvis de fandtes i vore dages Danmark. Bønder og kvinder i middelalderen var undertrykte.

Fremstillingen falder i to kronologiske dele, med snittet lagt ved ca. 1250. Kapitlerne for ældre middelalder er Befolkning og Bebyggelse, herunder bl.a. landsbyfællesskabet, Storgodserne, herunder bygder og landboer, Tingfællesskabet, Slægten, Stift og Sogn, Klostrene, Gilder og Broderskaber samt Byerne. »Det er bebyggelsens oprindeligt ujævne fordeling over riget, det er slægternes selvstændighed i omsorgen for individets privatretlige stilling, det er tingfællesskabet som den grundlæggende sociale og politiske funktion i de isolerede bygder, og det er storejendommenes og landsbyernes funktion af grundlæggende enheder ... der i det foregående er søgt karakteriseret som noget oprindeligt eller dog noget gammelt«, hedder det s. 174 som afslutning på disse kapitler og som indledning til det særlige og omfattende afsnit, der behandler samfundets omdannelse, betitlet Kongemagten som Samfundsfaktor. Med støtte i kirken, med baggrund i befolkningsvæksten (som fjernede skellene mellem bygderne) og i udviklingen af de europæiske forbindelser omskabte kongemagten de eksisterende samfundsinstitutioner. Først og fremmest omformedes de militære institutioner, leding og hird, og et skattesystem udvikledes, og en administration opbyggedes efter europæiske forbilleder; i det hele samledes en række af rettigheder hos kongemagten, og kongeideologien udvikledes stærkt.

Perioden 1250-1500 sammenfattes under overskriften Privilegiesamfundet og indledes med kampen mellem kongemagt og aristokrati: institutiona-

liseringen af stormændenes forhold til kongemagten ved dannelsen af parlament og (senere) rigsråd, formuleringen af de nye forfatningsformer i håndfæstninger og rigslove, rivaliseringen mellem kongemagt og aristokrati om de fordele det indebar at have det direkte herredømme over de mindreprivilegerede stænder. De øvrige kapitler gælder Privilegiesamfundets Institutioner, Landbefolkningen (dvs. især gods-systemet), Købstæderne, Kirken samt Klostrene.

Af det her givne referat af Kai Hørby's skildring turde fremgå, at den på sin vis afbilder det danske samfunds historie i middelalderen, herunder også hovedtrækkene eller -elementerne i den politiske historie. Måske nærmere ved, hvad mange forventer sig af en socialhistorie, i hvert fald nærmere på det enkelte individs mere eller mindre regelbundne forhold til sine medmennesker, er Hørby's sidste afsnit, Faktorer i den Sociale Mobilitet. Kongetjeneste, gejstlig uddannelse, ægteskab var vigtige faktorer her, rigdom og fattigdom naturligvis også.

Det er en krævende opgave, Hørby har stillet sig selv, og da han ikke kan fordrage at give simple løsninger, bliver det også et krævende arbejde for læseren at komme igennem fremstillingen, hvis han vil have nogen som helst sikkerhed for at have forstået, hvad forfatteren mener om middelaldersamfundet. Samtidig skal fremhæves, at antallet af behandlede eller berørte emner er stort, og at der er mange, om end ikke altid helt korrekte, konkrete oplysninger. Jeg skal her blot nævne, at når nu atter engang Steenstrups herredskort gengives, er det ejendommeligt at se, at Alsted hd. (omkring Sorø) er glemt; endvidere, at den tilsyneladende så præcise fortegnelse over klostresamfund (s. 149 ff) har flere urime-ligheder, mærkeligst eksistensen af et

Svenstrup johanniterkloster, som skulle være ophørt i 1454 (der er tale om en hovedgård under Antvorskov kloster!), og påstanden om, at Knardrup kloster blev opløst kort efter grundlæggelsen (det eksisterede helt frem til reformationen).

Hørby's fremstilling er et spændende forsøg på at give en skildring af dansk middelalder, som dækker meget bredt, men befriet for alle de politiske detaljer. Kun Poul Johs. Jørgensens Dansk Retshistorie – forfatningsret kalder han det – har hidtil givet noget lignende. Som udgangspunkt for undervisning i dansk middelalder tilbyder Hørby's afsnit sig ved at ramme, efter min mening, alle væsentlige emner ind. Skade, at Gyldendal kun vil sælge alle Socialhistoriens syv bind samlet.

Erik Ulsig

Allan A. Lund: *Tekster fra middelalder og renæssance. Kulturhistoriske læsestykker*. (Wormianum 1982). 160 s.

Med denne bog vil Allan A. Lund stille et øvelses- og undervisningsmateriale til rådighed, dels for den alment kulturhistorisk interesserede læser, dels for »et mere fagpræget publikum, såsom historikere, middelalderarkæologer, litteraturhistorikere og andre, der beskæftiger sig med (middelalderens og renæssancens) historie og kultur og ønsker at få et primært indblik heri gennem læsning af kilder på det sprog, der var de lærdes kommunikationsmiddel i middelalderen, og som endnu var dominerende i den lærde verden i begyndelsen af 1600-tallet: *latin*«. Bogen bringer et udvalg på 25 tekster fra 800- til 1600-tallet, overvejende forfattet på dansk grund eller vedrørende Danmark. Teksterne gengives først i kommenteret oversættelse, derefter følger den originale, latinske ordlyd.

Ideen er fremragende, ikke mindst fordi Lund lader den ellers så forsømte renæssancelatin komme til sin fulde ret. En sammenligning mellem tekst og oversættelse viser dog, at antologien ikke overalt er udarbejdet med den fornødne omhu. Den håbefulde latin, der kaster sig ud i arbejdet med bogen, vil adskillige steder blive forvirret af meget frie oversættelser eller af ord og sætningsled, som ikke bliver oversat – for ikke at tale om Øm Klosters Krønike kap. IV, hvor den latinske tekst hos Lund bryder af midt i en sætning, så den sidste trediedel af teksten mangler; hele kapitlet er medtaget i oversættelsen. Adskillige steder kan de unøjagtige oversættelser skyldes manglende fortrolighed med kildernes historiske baggrund: f.eks. når »electus« (s. 121) bliver oversat »biskop« (s. 47) frem for det korrekte »udvalgt (men ikke indviet) biskop«, eller når pavens opfordring til kongen til at »manutenere« munkene i Øm (sst.) bliver til en opfordring til at »styre« dem i stedet for det korrekte »støtte, bevare, opretholde« el.lign. Andre fejl kan dog ikke forklares sådan – f.eks. citerne fra Jon Jensen Koldings Danmarksbeskrivelse s. 83-84 og 148-149, hvor hhv. en heraldisk og en astrologisk symbolik går tabt på grund af en skødesløs oversættelse. Oversættelsen s. 83 lader ikke forstå, at Ribe byvåbens tre løver iflg. Kolding er *symbol* på Nibsåens tre arme; og s. 84 går læseren glip af pointen i Koldings udlægning af Christian II's død i marts (krigs-guden Mars') måned, fordi oversættelsen har udeladt ordene »Martis filius« (Mars' søn), som Kolding bruger som betegnelse for Christian II. Sådanne fejl er særlig generende, fordi de ikke alene drejer sig om det rent sproglige, men direkte berører tekstens kulturhistoriske indhold.

Udvalget af tekster viser ellers tyde-